

Zasady horyzontalne w Polsko-Szwajcarskim Programie Rozwoju Miast

**Analiza projektu – pomocnik dla
miast**

POLSKO-SZWAJCARSKI
Program Rozwoju Miast

Zasady horyzontalne w Polsko-Szwajcarskim Programie Rozwoju Miast

**Analiza projektu- pomocnik dla miast w
celu określenia i optymalizacji działań w
zakresie zasad horyzontalnych**

Sierpień 2025

Spis treści

1.	Wprowadzenie	4
2.	Zasady horyzontalne – obowiązki miasta oraz partnera krajowego	5
3.	Analiza projektu – kluczowe zasady horyzontalne	7
3.1	Zasada upowszechnienia włączenia społecznego	7
3.2	Zasada upowszechnienia kwestii łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich oraz uwzględnienia kwestii środowiskowych	13
4.	Analiza realizacji pozostałych zasad horyzontalnych	17
4.1	Zasada zrównoważonego rozwoju	17
4.2	Zasada pomocniczości	18
4.3	Zasada poszanowania godności ludzkiej i równości	19
4.4	Zasada współpracy i porozumienia	19
4.5	Zasada dobrego rządzenia (w tym partycypacji społecznej)	20
4.6	Zasada właściwego wykorzystania zasobów	20
4.7	Zasada uczciwej i otwartej konkurencji	21
4.8	Zasada zapobiegania konfliktom interesów i unikania ich	22
4.9	Zasada zero tolerancji wobec korupcji	22
4.10.	Zasada otwartej i przejrzystej komunikacji jako sposób ograniczania ryzyka korupcji	23
4.11.	Zasada promowania podstawowych wartości demokratycznych, praworządności i pluralizmu politycznego oraz ochrony praw człowieka i podstawowych wolności	24
5.	Załącznik: Dodatkowe pytania	25
5.1.	Rozwiązania optymalizujące działanie, mające na celu ograniczenie ryzyka związanego z klimatem i środowiskiem	25
5.2.	Rozwiązania optymalizujące działanie, mające na celu ograniczenie wpływu na klimat lub środowisko	26

1. Wprowadzenie

Zasady horyzontalne to podstawowe wartości i standardy, które powinny być stosowane podczas planowania i realizacji projektów współfinansowanych z Polsko-Szwajcarskiego Programu Rozwoju Miast. Ich przestrzeganie jest nie tylko wymogiem formalnym. Pokazuje też, że miasto i partnerzy krajowi chcą działać w sposób odpowiedzialny, zrównoważony i uczciwy oraz myślą o wszystkich mieszkańcach.

Celem tego dokumentu jest wsparcie miast w specyfikacji planowanych działań w obszarze zagadnień horyzontalnych oraz rozważenie ich potencjału w zakresie zwiększenia pozytywnego wpływu na środowisko i złagodzenie zmian klimat oraz na włączenie społeczne. Dokument ten nie jest obowiązkową częścią KPP. Zachęcamy jednak miasta do korzystania z pomocnika podczas dyskusji z ekspertami w trakcie przeglądu opisów działań i analizowania możliwości dalszego zwiększenia pozytywnego wpływu na zasady horyzontalne.

2. Zasady horyzontalne – obowiązki miasta oraz partnera krajowego

We Wstępnej Propozycji Projektu (WPP) miasto złożyło oświadczenie potwierdzające realizację zasad horyzontalnych¹. Ponadto na etapie opracowania WPP miasto oraz partner krajowy przeprowadziło analizę każdego działania w zakresie potrzeb, możliwości oraz przyszłych aktywności upowszechniających włączenie społeczne i kwestie łagodzenia zmian klimatu, przystosowania się do nich oraz wpływu na środowisko, a wyniki (efekty) analizy miasto przedstawiło w części B wniosku o dofinansowanie (pkt 9 i 10).

W drugim etapie naboru wniosków miasto będzie pracować nad Kompletną Propozycją Projektu (KPP). W ramach tego procesu działania powinny zostać doprecyzowane zgodnie z zaleceniami Komitetu Sterującego. Miasto i partner krajowy powinni znaleźć wyczerpujące uzasadnienie dla wskazanego wpływu neutralnego lub pozytywnego na spełnienie zasady horyzontalnej w każdym planowanym działaniu².

W pogłębionej analizie działań na etapie przygotowania KPP, zgodnie z zaleceniami, oceną ekspertów oraz własną oceną, miasto może udoskonalić swoje działania w celu zwiększenia pozytywnego wpływu na:

1. włączenie społeczne,
2. łagodzenie zmian klimatu, przystosowywanie się do ich skutków lub na kwestie środowiskowe.

Ten dokument zawiera niewyczerpującą listę pytań, które pomagają w ponownej analizie i kompleksowym uzasadnieniu spełnienia zasady horyzontalnej w każdym planowanym

¹ Tj. zasad: zrównoważonego rozwoju, pomocniczości (o ile charakter planowanych działań na to pozwala), poszanowania godności ludzkiej i równości, współpracy i porozumienia, dobrego rządzenia (w tym partycypacji społecznej), właściwego wykorzystania zasobów (ukierunkowanego na cele i potrzeby, efektywnego, zgodnego z normami etycznymi i przepisami prawa), uczciwej i otwartej konkurencji, zapobiegania konfliktom interesów i unikania ich, zero tolerancji wobec korupcji, otwartej i przejrzystej komunikacji na wszystkich szczeblach jako sposób ograniczania ryzyka korupcji, promowania podstawowych wartości demokratycznych, praworządności i pluralizmu politycznego oraz ochrony praw człowieka i podstawowych wolności

² Każde działanie w projekcie musi mieć wpływ neutralny lub pozytywny na realizację zasady upowszechnienia włączenia społecznego oraz zasady upowszechnienia kwestii łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich oraz uwzględnienia kwestii środowiskowych. Jest to kryterium dostępu, którego niespełnienie powoduje ocenę negatywną działania.

działaniu wymaganym w KPP, a także pomaga wprowadzić rozwiązania upowszechniające i promujące zasady horyzontalne zarówno w stosunkach zewnętrznych, jak i wewnątrz jednostki samorządu terytorialnego.

Ponadto dokument zawiera dodatkowe pytania, które pomagają określić pozytywny wpływ planowanego działania, a także wspierają miasto w optymalizacji działania pod kątem ochrony środowiska i włączenia społecznego.

3. Analiza projektu – kluczowe zasady horyzontalne

W niniejszym rozdziale przedstawiono listy pytań dotyczących wpływu działań na dwie wymienione zasady horyzontalne programu:

1. włączenie społeczne,
2. łagodzenie zmian klimatu, przystosowywanie się do ich skutków lub na kwestie środowiskowe.

Listy kluczowych pytań kontrolnych nie są zamknięte. W swoich podanych uzasadnieniach miasto powinno uwzględnić dodatkowe pytania i rozwiązania, jeśli uzna je za potrzebne.

3.1 Zasada upowszechnienia włączenia społecznego

Każde działanie powinno być projektowane i realizowane w taki sposób, aby wśród odbiorców działania każda osoba, niezależnie od płci, wieku, pochodzenia etnicznego, wyznania, statusu materialnego, miejsca zamieszkania, stanu zdrowia czy stopnia sprawności, miała równy i faktyczny dostęp do korzyści płynących z projektu. Oznacza to nie tylko eliminację barier i dyskryminacji, lecz także aktywne wspieranie grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (np. migrantów, osoby z niepełnosprawnościami, seniorów, rodziny o niskich dochodach, mniejszości etniczne), aby mogły w pełni uczestniczyć w życiu społecznym, kulturalnym i gospodarczym miasta. Włączenie społeczne dąży do tego, aby żadna grupa nie była wykluczona lub marginalizowana oraz do tego, aby tworzyć warunki wspierające tolerancję, szacunek i równoprawne traktowanie wszystkich ludzi.

Zasada upowszechnienia włączenia społecznego realizowana jest przez:

- zapewnienie, by działanie nie wykluczało żadnej grupy i że stosowane jest projektowanie uniwersalne;
- aktywne wspieranie grup zagrożonych wykluczeniem (jeżeli jest to uzasadnione zakresem projektu);

- zapewnienie dostępności infrastruktury, usług i informacji, m.in. poprzez usuwanie barier architektonicznych i cyfrowych, zapewnienie materiałów w prostym języku, dużym druku czy w formie audio itp.;
- zapewnienie równości ekonomicznej, w tym redukcję barier finansowych poprzez np. darmowy transport, posiłki, zwolnienia z opłat czy wsparcie opiekuńcze itp.;
- partycypację społeczną, czyli zapewnienie możliwości realnego wpływu wszystkich grup na kształt działań projektu poprzez konsultacje, warsztaty, ankiety i inne formy wyrażania opinii;
- monitorowanie i ewaluację, które uwzględniają sytuację wszystkich grup oraz przewiduje działania naprawcze w razie wykrycia nierówności.

Ocena i specyfikacja działania - lista pytań kontrolnych

Pytania zaznaczone literą (N) służą do sprecyzowania lub potwierdzenia neutralności działania.

- Potwierdzeniem neutralności jest zaznaczenie odpowiedzi „**tak**”. W kolumnie „uzasadnienie” należy opisać rozwiązania, które potwierdzają neutralność działania.
- W przypadku udzielenia odpowiedzi „**częściowo**”, miasto powinno rozważyć udoskonalenie działania, by doprowadzić do pełnej neutralności lub do pozytywnej oceny wpływu działania na włączenie społeczne.
- W kolumnie „uzasadnienie” miasto wpisuje zidentyfikowane braki i działania naprawcze. Jeśli pod uwzględnieniem aktualnego planu działania odpowiedź jest „**nie**”, działanie należy ponownie przeanalizować i przeformułować jego wdrożenie.
- Jeśli dane pytanie nie dotyczy działania zaznacza się opcję: „**nie dotyczy**”.

Dodatkowe pytania umożliwiają znalezienie rozwiązania, które ma pozytywny wpływ na włączenie społeczne. Mają na celu zainspirować możliwe rozwiązania lub elementy działań, które wzmocnią ten wpływ. Jeśli na podane przykładowe pytania może zostać udzielona odpowiedź „**tak**” lub miasto może dodać i uzasadnić własne, inne rozwiązanie, działanie aktywnie promuje włączenie społeczne i wspiera grupy zagrożone wykluczeniem. Ma pozytywny wpływ na realizację zasady horyzontalnej. W kolumnie „uzasadnienie” należy opisać rozwiązania, które to potwierdzają.

Lp.	Pytanie	Odpowiedź na pytanie				Uzasadnienie
		Tak	Częściowo	Nie	Nie dotyczy	
I. Identyfikacja i zaangażowanie grup społecznych						
1	Czy zidentyfikowano wszystkie grupy społeczne, na które działanie będzie miało wpływ? (N)					
2	Czy uwzględniono potrzeby językowe, kulturowe i religijne różnych grup (w tym migrantów)? (N)					
3	Czy zidentyfikowano potencjalne konflikty interesów między różnymi grupami beneficjentów? (N)					
4	<i>Dodatkowe pytania identyfikujące pozytywny wpływ działania:</i> <i>Czy działanie aktywnie poszukuje i zachęca do udziału osoby z grup w niekorzystnej sytuacji?</i> <i>Czy oferowane są specjalne programy wsparcia uczestnictwa dla migrantów i mniejszości etnicznych?</i> <i>Czy organizowane są spotkania i wydarzenia promujące dialog i współpracę między różnymi grupami?</i> <i>Inne rozwiązanie:</i>					
II. Dostępność i bariery						
5	Czy zasady uczestnictwa w działaniu są takie same dla wszystkich grup beneficjentów? (N)					
6	Czy uwzględniono potrzeby osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności (wzrok, słuch, mobilność, intelekt)? (N)					
7	Czy wszystkie miejsca realizacji działania są dostępne dla osób z niepełnosprawnościami? (N)					
8	Czy zapewniono dostęp do działania dla osób nieposiadających sprzętu IT lub umiejętności cyfrowych? (N)					

Lp.	Pytanie	Odpowiedź na pytanie				Uzasadnienie
		Tak	Częściowo	Nie	Nie dotyczy	
9	<i>Dodatkowe pytania identyfikujące pozytywny wpływ działania:</i> <i>Czy osoby w niekorzystnej sytuacji otrzymują dodatkowe wsparcie lub pierwszeństwo?</i> <i>Czy zapewniono asystentów, tłumaczy i dodatkowe usługi dla osób z niepełnosprawnościami?</i> <i>Czy zainwestowano w rampy, windy, oznakowanie i inne ułatwienia dla osób z niepełnosprawnościami?</i> <i>Inne rozwiązanie:</i>					
III. Równość ekonomiczna						
10	Czy oszacowano wszystkie koszty uczestnictwa (opłaty, transport, zakwaterowanie, wyżywienie)? (N)					
11	Czy koszty uczestnictwa są dostosowane do możliwości finansowych różnych grup? (N)					
12	<i>Dodatkowe pytania identyfikujące pozytywny wpływ działania:</i> <i>Czy przewidziano mechanizmy obniżenia barier finansowych dla grup w niekorzystnej sytuacji? (np. zwolnienia z opłat, darmowy transport publiczny, posiłki)?</i> <i>Czy harmonogram działań uwzględnia dostępność czasową dla osób pracujących w systemie zmianowym lub na umowach czasowych?</i> <i>Czy materiały i zasoby programu są udostępniane bezpłatnie w formie cyfrowej i fizycznej?</i> <i>Czy działania programu są realizowane w miejscach łatwo dostępnych komunikacyjnie dla osób o niskich dochodach?</i> <i>Inne rozwiązanie:</i>					
IV. Komunikacja i informacja						
13	Czy informacje o działaniu docierają do wszystkich grup przez odpowiednie kanały? (N)					

Lp.	Pytanie	Odpowiedź na pytanie				Uzasadnienie
		Tak	Częściowo	Nie	Nie dotyczy	
14	Czy materiały informacyjne są dostępne w różnych formatach (duży druk, audio, łatwy język)? (N)					
15	Czy przewidziano wsparcie dla osób, które nie potrafią korzystać z internetu? (N)					
16	<i>Dodatkowe pytania identyfikujące pozytywny wpływ działania:</i> Czy materiały informacyjne o projekcie są przygotowane w formatach dostępnych i prostym języku? <i>Inne rozwiązanie:</i>					
V. Partycypacja i współudział						
17	Czy wszystkie grupy mają takie same możliwości wyrażania swoich opinii o działaniu? (N)					
18	Czy konsultacje prowadzone są w różnych formach i w różnym czasie? (spotkania, ankiety, rozmowy telefoniczne)? (N)					
19	Czy znaleziono sposób dotarcia do osób w niekorzystnej sytuacji? (N)					
20	<i>Dodatkowe pytania identyfikujące pozytywny wpływ działania:</i> <i>Czy stosowane są różne formy uczestnictwa grup zainteresowanych (spotkania, ankiety, wywiady, warsztaty)?</i> <i>Czy osoby z grup w niekorzystnej sytuacji mają zagwarantowaną możliwość udziału w pracach komisji lub rad decyzyjnych jako ich członkowie?</i> <i>Czy zaplanowano działania budujące kompetencje społeczne i obywatelskie w ramach projektu?</i> <i>Czy współpracuje się z lokalnymi organizacjami społecznymi przy realizacji działań projektu?</i> <i>Inne rozwiązanie:</i>					
VI. Monitorowanie i ewaluacja						
21	Czy wskaźniki sukcesu uwzględniają sytuację wszystkich grup beneficjentów? (N)					

Lp.	Pytanie	Odpowiedź na pytanie				Uzasadnienie
		Tak	Częściowo	Nie	Nie dotyczy	
22	Czy zaplanowano regularne sprawdzanie, jak działanie wpływa na różne grupy społeczne? (N)					
23	Czy przewidziano działania naprawcze, gdy niektóre grupy będą dyskryminowane lub wykluczone? (N)					
24	<i>Dodatkowe pytania identyfikujące pozytywny wpływ działania:</i> <i>Czy wskaźniki sukcesu priorytetowo mierzą poprawę życia osób z grup w niekorzystnej sytuacji?</i> <i>Inne rozwiązanie:</i>					

3.2 Zasada upowszechnienia kwestii łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich oraz uwzględnienia kwestii środowiskowych

Każde działanie projektowe musi być prowadzone w sposób neutralny dla klimatu i środowiska lub wywierający na nie pozytywny wpływ. W działaniach, w których wynikające z jego realizacji ryzyko pojawienia się negatywnych skutków dla środowiska jest znaczne – powinny zostać wdrożone działania kompensacyjne i zaradcze.

Zasada upowszechnienia kwestii łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich oraz uwzględnienia kwestii środowiskowych jest realizowana przez:

- zapewnienie neutralności klimatycznej i środowiskowej (działanie nie zwiększa emisji gazów cieplarnianych, nie degraduje ekosystemów i nie nadmiernie obciąża zasobów naturalnych),
- wspieranie adaptacji do zmian klimatu poprzez uwzględnienie odporności infrastruktury na zjawiska ekstremalne (np. powodzie, fale upałów) oraz zapewnienie elastyczności działań wobec nowych warunków,
- minimalizację negatywnego wpływu przez stosowanie rozwiązań energooszczędnych, gospodarki cyrkulacyjnej, systemów retencji wody, ochrony przed hałasem i ograniczanie wytwarzania odpadów,
- ochronę bioróżnorodności i ekosystemów lokalnych, m.in. poprzez zapobieganie degradacji terenów zielonych i wspieranie naturalnych procesów przyrodniczych,
- efektywność zasobową, zgodną z zasadami 6R (reduce, reuse, recycle, rethink, refuse, repair),
- świadomość i edukację ekologiczną, w tym prowadzenie działań informacyjnych i edukacyjnych, promowanie postaw prośrodowiskowych oraz angażowanie mieszkańców w działania proekologiczne,
- działania kompensacyjne, takie jak nasadzenia drzew, stosowanie technologii o niższym śladzie węglowym czy inwestycje w infrastrukturę przyjazną środowisku, gdy uniknięcie negatywnego wpływu jest niemożliwe.

Ocena i specyfikacja działania - lista pytań kontrolnych

Pytania zaznaczone literą (N) służą do sprecyzowania lub potwierdzenia neutralności działania.

- Potwierdzeniem neutralności jest zaznaczenie odpowiedzi „**tak**”. W kolumnie „uzasadnienie” należy opisać rozwiązania, które potwierdzają neutralność działania.
- W przypadku udzielenia odpowiedzi „**częściowo**”, miasto powinno rozważyć udoskonalenie działania, by doprowadzić do pełnej neutralności lub do pozytywnej oceny wpływu działania na upowszechnianie zasady horyzontalnej. W kolumnie „uzasadnienie” miasto wpisuje zidentyfikowane braki i działania naprawcze.
- Jeśli pod uwzględnieniem aktualnego planu działania odpowiedź jest „**nie**”, działanie należy ponownie przeanalizować i przeformułować jego wdrożenie lub zagwarantować działania kompensujące/środki zaradcze (np. zmiana lokalizacji, zastosowanie technologii o niższym śladzie węglowym, ochrona akustyczna, systemy retencji itp.).
- Jeśli dane pytanie nie dotyczy działania zaznacza się opcję: „**nie dotyczy**”.

Dodatkowe pytania umożliwiają identyfikację potencjału zwiększenia pozytywnego wpływu działania na łagodzenie zmian klimatu i przystosowania się do nich oraz uwzględnienia kwestii środowiskowych.

W przypadku - odpowiedzi „**tak**” lub „**częściowo**” - miasta powinny podać numer odpowiedniej odpowiedzi w uzasadnieniu (zał. 5.1 i 5.2) i uzupełnić je szczegółowymi informacjami na temat ich wdrożenia. Jeśli żadna z odpowiedzi nie ma zastosowania, miasta powinny wskazać numer odpowiedzi „inne” i krótko wyjaśnić swoje rozwiązanie.

Lp	Pytanie	Odpowiedź na pytanie				Uzasadnienie
		Tak	Częściowo	Nie	Nie dotyczy	
I. Ryzyka związane z klimatem i środowiskiem oraz środki dostosowawcze:						
1	Czy oceniono, czy zagrożenia naturalne (takie jak powódzie, susze, fale upałów, burze, pożary itp.) lub zagrożenia środowiskowe (takie jak zanieczyszczenie powietrza, zagrożenia chemiczne, zanieczyszczenie wody, wylesianie, zanieczyszczenie gleby, degradacja ekosystemów) mogą mieć wpływ na działanie? Jeśli dotyczy (zidentyfikowano odpowiednie zagrożenia), proszę je wskazać w uzasadnieniu (N).					
2	Czy zidentyfikowano optymalizacje projektu w celu zminimalizowania lub dostosowania się do zidentyfikowanych zagrożeń oraz zwiększenia wartości projektu poprzez poszukiwanie możliwości uzyskania synergii i korzyści dodatkowych w ramach innych działań? <i>Przykłady możliwych optymalizacji są umieszczone w załączniku 5.1. Uzasadnienie powinno zawierać odpowiedni numer rozwiązania.</i>					
II. Wpływ na klimat i środowisko oraz środki łagodzące:						
3	Czy przeprowadzono ocenę wpływu działania na środowisko i klimat? (N)					
4	Czy oceniono, czy projekt może wywierać negatywny wpływ na klimat, środowisko lub wystąpienie katastrof naturalnych oraz czy może powodować lub zwiększać ryzyko? Jeśli tak, proszę wskazać w uzasadnieniu potencjalne negatywne skutki. (N)					
5	Czy oceniono, czy projekt może mieć negatywny wpływ na zmiany klimatu, awarię lub środowisko oraz czy może powodować lub zwiększać ryzyko? Jeśli tak, proszę wskazać w uzasadnieniu potencjalne negatywne skutki. (N)					

6	Czy zidentyfikowano możliwości optymalizacji projektu w celu zminimalizowania ewentualnego negatywnego wpływu i zwiększenia wartości projektu? Czy zostały w tym celu poszukiwane możliwości wywarcia pozytywnego wpływu oraz osiągnięcia synergii i korzyści ubocznych w połączeniu z innymi działaniami? <i>Przykłady możliwych optymalizacji są umieszczone w załączniku 5.2. Uzasadnienie powinno zawierać odpowiedni numer rozwiązania.</i>					
III. Świadomość i edukacja środowiskowa, mobilizacja społeczna:						
7	<i>Dodatkowe pytania identyfikujące pozytywny wpływ działania:</i> <i>Czy zaplanowano działania informacyjne o kwestiach klimatycznych i środowiskowych?</i> <i>Czy promowane są zachowania przyjazne środowisku ?</i> <i>Czy realizowane są programy edukacji ekologicznej?</i> <i>Czy wspierane są inicjatywy obywatelskie na rzecz ochrony klimatu?</i> <i>Czy promowane są zielone miejsca pracy i kompetencje przyszłości?</i> <i>Inne rozwiązanie:</i>					
IV. Monitorowanie i raportowanie:						
8	Czy określono wskaźniki środowiskowe i klimatyczne do regularnego monitorowania? (N)					
9	<i>Dodatkowe pytania identyfikujące pozytywny wpływ działania:</i> <i>Czy planowane jest wykorzystanie zebranych danych w ramach programów edukacji publicznej?</i> <i>Czy dane zostaną udostępnione do celów badań i innowacji?</i> <i>Inne rozwiązanie:</i>					

4. Analiza realizacji pozostałych zasad horyzontalnych

Celem analizy jest weryfikacja zgodności projektu z pozostałymi zasadami horyzontalnymi³ przed złożeniem oświadczenia o ich przestrzeganiu. Analiza spełnienia w projekcie pozostałych zasad horyzontalnych możliwa jest z wykorzystaniem proponowanych poniżej opisów, wyjaśnień i kluczowych pytań. Służy ona nie tylko formalnemu potwierdzeniu wymagań, ale przede wszystkim pomaga głęboko zrozumieć sens każdej zasady. Dzięki temu osoba podpisująca oświadczenie ma pewność, że projekt faktycznie realizuje wartości społeczne, środowiskowe i etyczne Programu. Odpowiedzi na proponowane kluczowe pytania, pozwalają świadomie ocenić sytuację projektu na każdym etapie — planowania, realizacji i eksploatacji — i wskazać ewentualne obszary do poprawy. Tylko w takim przypadku możliwe jest rzetelne podpisanie oświadczenia o spełnieniu zasad horyzontalnych.

4.1 Zasada zrównoważonego rozwoju

Zasada zrównoważonego rozwoju oznacza, że rozwój powinien zaspokajać potrzeby obecnego pokolenia, nie ograniczając przy tym szans przyszłych pokoleń na zaspokojenie ich potrzeb. Oznacza to łączenie dbania o środowisko, rozwój gospodarczy i sprawiedliwość społeczną w taki sposób, aby żadne z tych obszarów nie było zaniedbywane. Rozwój powinien być prowadzony odpowiedzialnie, z

³ Zasady: zrównoważonego rozwoju, pomocniczości (o ile charakter planowanych działań na to pozwala), poszanowania godności ludzkiej i równości, współpracy i porozumienia, dobrego rządzenia (w tym partycypacji społecznej), właściwego wykorzystania zasobów (ukierunkowanego na cele i potrzeby, efektywnego, zgodnego z normami etycznymi i przepisami prawa), uczciwej i otwartej konkurencji, zapobiegania konfliktom interesów i unikania ich, zero tolerancji wobec korupcji, otwartej i przejrzystej komunikacji na wszystkich szczeblach jako sposób ograniczania ryzyka korupcji, promowania podstawowych wartości demokratycznych, praworządności i pluralizmu politycznego oraz ochrony praw człowieka i podstawowych wolności.

szacunkiem dla natury i ludzi, tak by pozostawić świat w dobrym stanie dla przyszłych pokoleń.

Idea: Łączyć potrzeby społeczne, gospodarcze i środowiskowe, by nie szkodzić przyszłym pokoleniom.

Kluczowe pytania:

1. Czy projekt uwzględnia aspekty środowiskowe, społeczne i ekonomiczne w planowaniu i realizacji działań?
2. Czy działania w projekcie zmniejszają negatywny wpływ na środowisko?
3. Czy projekt promuje oszczędne wykorzystanie zasobów i energii?
4. Czy projekt uwzględnia potrzeby obecnego pokolenia bez szkody dla przyszłych?
5. Czy w projekcie stosuje się praktyki sprzyjające gospodarce o obiegu zamkniętym?

4.2 Zasada pomocniczości

Zasada pomocniczości (subsydiarności) oznacza, że każda władza powinna jedynie pomagać i wspierać te działania, które społeczność lub jednostki nie mogą wykonać samodzielnie, a nie zastępować je na siłę. Dzięki temu zachowujemy jak najwięcej samodzielności i autonomii na najniższych poziomach zarządzania i życia społecznego. Ta zasada podkreśla równowagę między wolnością a wsparciem.

Idea: Działania podejmować na możliwie najniższym, lokalnym szczeblu, wspierając go, a nie zastępując.

Kluczowe pytania:

1. Czy projekt angażuje lokalną społeczność i wspiera jej działania?
2. Czy decyzje i działania podejmowane są na najniższym możliwym szczeblu?
3. Czy miasto interweniuje tylko tam, gdzie społeczność lokalna wymaga wsparcia ?
4. Czy projekt pozwala na zachowanie samodzielności i autonomii lokalnych podmiotów?
5. Czy zasady współpracy w projekcie wzmacniają partnerstwo z lokalnymi podmiotami?

4.3 Zasada poszanowania godności ludzkiej i równości

Zasada poszanowania godności ludzkiej i równości oznacza, że każda osoba zasługuje na szacunek i powinna być traktowana sprawiedliwie, bez dyskryminacji. Wszystkie działania powinny zapewniać równe prawa i możliwości dla każdego, niezależnie od pochodzenia, płci, wieku czy niepełnosprawności. Dzięki temu każdy może czuć się ważny i traktowany z godnością.

Idea: Zapewnić szacunek i równe traktowanie bez dyskryminacji.

Kluczowe pytania:

1. Czy projekt zapewnia równy dostęp i możliwości wszystkim grupom społecznym?
2. Czy projekt przeciwdziała jakiegokolwiek dyskryminacji?
3. Czy prawa mniejszości i osób z trudnościami są respektowane?
4. Czy projekt uwzględnia potrzeby osób niepełnosprawnych oraz innych wymagających wsparcia?
5. Czy działania projektowe wspierają szacunek dla różnorodności i godności każdej osoby?

4.4 Zasada współpracy i porozumienia

Zasada współpracy i porozumienia oznacza realizację projektu w oparciu o partnerskie relacje, dialog i otwartą komunikację pomiędzy wszystkimi zaangażowanymi podmiotami – w tym odbiorcami ostatecznymi i pozostałymi interesariuszami, partnerami krajowymi lub szwajcarskimi i zespołem projektowym. Oznacza to budowanie zaufania, rozwiązywanie konfliktów w duchu kompromisu oraz poszanowanie różnych punktów widzenia w celu osiągnięcia wspólnych celów.

Idea: Realizować projekt w duchu współpracy, dialogu i otwartej komunikacji.

Kluczowe pytania:

1. Czy role i obowiązki wszystkich partnerów są jasno ustalone i zaakceptowane?
2. Czy projekt promuje dialog i współpracę między uczestnikami?
3. Czy interesariusze mają możliwość udziału i informacji na bieżąco?
4. Czy konfliktowe sytuacje rozwiązywane są w sposób konstruktywny i partnerski?
5. Czy projekt buduje trwałe relacje, które przetrwają po jego zakończeniu?

4.5 Zasada dobrego rządzenia (w tym partycypacji społecznej)

Zasada dobrego rządzenia (good governance) oznacza, że władza i instytucje publiczne powinny działać w sposób odpowiedzialny, uczciwy i przejrzysty. Obejmuje to zapewnienie udziału wszystkich zainteresowanych stron (partycypację społeczną), podejmowanie decyzji zgodnie z prawem, jawność działań oraz reagowanie na potrzeby obywateli. W praktyce oznacza to współpracę różnych grup, otwartość na dialog i konsultacje, a także odpowiedzialność władz za podejmowane decyzje. Dobre rządzenie cechuje także efektywność, dążenie do konsensusu oraz poszanowanie praw człowieka i równości.

Idea: Działać transparentnie, odpowiedzialnie, zgodnie z prawem i z udziałem społeczności.

Kluczowe pytania:

1. Czy zidentyfikowano i zaangażowano wszystkich kluczowych interesariuszy?
2. Czy przewidziano mechanizmy konsultacji i partycypacji społecznej?
3. Czy działania projektowe są transparentne i zgodne z prawem?
4. Czy w projekcie istnieje odpowiedzialność i rozliczalność za podejmowane działania?
5. Czy decyzje są podejmowane z poszanowaniem praw i interesów wszystkich grup?

4.6 Zasada właściwego wykorzystania zasobów

Zasada właściwego wykorzystania zasobów oznacza, że zasoby – takie jak materiały, energia, pieniądze czy czas – powinny być używane w sposób rozsądny i efektywny. Chodzi o to, by unikać marnotrawstwa i wykorzystać je tak, aby przyniosły jak najwięcej korzyści przy minimalnym nakładzie. W praktyce oznacza to, że należy planować działania tak, by korzystać tylko z niezbędnych zasobów, oszczędzać je, a jednocześnie dbać, by ich użycie nie zaszkodziło środowisku ani przyszłym pokoleniom. Właściwe wykorzystanie zasobów to także ciągłe poszukiwanie sposobów na zwiększenie ich efektywności oraz podejmowanie

działań, które pozwalają na ograniczenie zużycia i minimalizują negatywny wpływ na środowisko.

Idea: Korzystać z zasobów efektywnie i oszczędnie, bez marnotrawstwa.

Kluczowe pytania:

1. Czy planowane jest zużycie zasobów w sposób oszczędny i efektywny?
2. Czy działania projektowe minimalizują marnotrawstwo materiałów i energii?
3. Czy zasoby są wykorzystywane z poszanowaniem środowiska?
4. Czy projekt promuje użycie odnawialnych źródeł energii lub surowców?
5. Czy proces zarządzania zasobami jest monitorowany i optymalizowany?

4.7 Zasada uczciwej i otwartej konkurencji

Zasada uczciwej i otwartej konkurencji oznacza, że każdy, kto chce wziąć udział w projekcie, przetargu lub innym postępowaniu, ma takie same szanse i jest traktowany równo. Nikt nie powinien być faworyzowany, a zasady gry muszą być jasne i dostępne dla wszystkich. Ważne jest, żeby nie blokować dostępu innym ani nie stosować nieuczciwych sztuczek – każdy powinien móc uczciwie rywalizować, a najlepsza oferta powinna wygrać dzięki własnym zaletom, a nie powiązaniom czy układom.

Idea: Zapewnić równe i sprawiedliwe warunki uczestnictwa w projektach.

Kluczowe pytania:

1. Czy zasady udziału w projekcie są jednakowe i transparentne dla wszystkich?
2. Czy zapewniono równe szanse dla wszystkich oferentów i uczestników?
3. Czy są mechanizmy zapobiegania faworyzowaniu czy dyskryminacji?
4. Czy procedury wyboru wykonawców i partnerów są przejrzyste?
5. Czy informacje o kryteriach wyboru są jawne i dostępne dla zainteresowanych?

4.8 Zasada zapobiegania konfliktom interesów i unikania ich

Zasada zapobiegania konfliktom interesów i unikania ich oznacza, że należy zawsze dbać o to, by osoby uczestniczące w projekcie nie podejmowały decyzji, które mogą przynosić korzyści im samym, ich rodzinie czy znajomym kosztem dobra wspólnego. Chodzi o to, by unikać sytuacji, w których prywatne interesy danej osoby mogą wpływać na jej działania służbowe lub publiczne. W praktyce należy jasno określać zasady postępowania, zgłaszać potencjalne konflikty interesów oraz zapewniać przejrzystość i bezstronność wszystkich działań, by nie utracić zaufania do instytucji i procesu decyzyjnego.

Idea: Unikać sytuacji, gdy prywatne interesy wpływają na decyzje.

Kluczowe pytania:

1. Czy osoby zaangażowane deklarują potencjalne konflikty interesów?
2. Czy istnieją procedury postępowania w przypadku ujawnienia konfliktu?
3. Czy pracownicy i partnerzy są regularnie informowani o zasadach przeciwdziałania konfliktom?
4. Czy w projekcie jest zapobieganie sytuacjom, które mogą powodować konflikty?
5. Czy mechanizmy kontroli i transparentności są skutecznie stosowane?

4.9 Zasada zero tolerancji wobec korupcji

Zasada zero tolerancji wobec korupcji oznacza brak akceptacji dla jakichkolwiek przejawów korupcji, niezależnie od ich formy. Dotyczy to zarówno przyjmowania, proponowania, jak i wręczania korzyści materialnych lub niematerialnych w zamian za określone działania lub zaniechania, które są nieuczciwe lub sprzeczne z przepisami. Stosowanie tej zasady oznacza, że wszystkie osoby zaangażowane w projekt są zobowiązane do przestrzegania prawa, uczciwości i przejrzystości, a każde podejrzenie korupcji powinno być niezwłocznie zgłoszone i odpowiednio wyjaśnione. Żadne takie zachowanie nie jest tolerowane – nawet w minimalnym stopniu

Idea: Nie akceptować żadnych przejawów korupcji.

Lista pytań kontrolnych:

1. Czy w projekcie obowiązują jasne zasady zakazujące korupcji?
2. Czy istnieją mechanizmy zgłaszania podejrzeń praktyk korupcyjnych?
3. Czy wszyscy uczestnicy projektu są informowani o zakazie korupcji i konsekwencjach?
4. Czy prowadzone są działania edukacyjne i prewencyjne przeciwko korupcji?
5. Czy podejrzenia korupcji są natychmiast badane i rozwiązywane?

4.10. Zasada otwartej i przejrzystej komunikacji jako sposób ograniczania ryzyka korupcji

Zasada otwartej i przejrzystej komunikacji na wszystkich szczeblach jako sposób ograniczania ryzyka korupcji polega na tym, że wszystkie decyzje, działania i informacje związane z projektem są jawne i łatwo dostępne dla wszystkich zainteresowanych. Dzięki temu każdy może zobaczyć, według jakich reguł i dlaczego podejmowane są konkretne decyzje. Otwarta komunikacja pozwala szybciej zauważyć ewentualne nieprawidłowości i zapobiega sytuacjom, w których ktoś próbuje działać nieuczciwie lub po cichu. Przejrzystość buduje zaufanie wśród uczestników i ogranicza liczbę okazji do nadużyć, bo wszystko podlega kontroli społecznej i instytucjonalnej

Idea: Zapewnić jawność działań i informacji, aby ograniczyć ryzyko korupcji.

Kluczowe pytania:

1. Czy informacje o projekcie są dostępne publicznie ?
2. Czy decyzje i działania są jasno komunikowane i uzasadniane?
3. Czy komunikacja sprzyja identyfikacji i eliminowaniu nadużyć?
4. Czy informacje są regularnie aktualizowane?
5. Czy komunikacja opiera się na dialogu i uwzględnia opinie uczestników?
6. Czy jest możliwy kontakt osób zainteresowanych z osobami decyzyjnymi w projekcie?

4.11. Zasada promowania podstawowych wartości demokratycznych, praworządności i pluralizmu politycznego oraz ochrony praw człowieka i podstawowych wolności

Zasada promowania podstawowych wartości demokratycznych, praworządności, pluralizmu politycznego oraz ochrony praw człowieka i podstawowych wolności oznacza, że wszystkie działania powinny wspierać uczciwą, demokratyczną i sprawiedliwą organizację życia społecznego. Projekty i instytucje mają obowiązek dbać o to, by każdy mógł swobodnie wyrażać swoje poglądy i brać udział w życiu publicznym. Władza musi działać zgodnie z prawem i odpowiadać przed obywatelami, a decyzje podejmowane są w sposób przejrzysty i zgodny z zasadami równości. Ważne jest także zapewnienie ochrony praw każdej osoby, takich jak wolność myśli, wypowiedzi, prywatności czy równość wobec prawa, bez względu na pochodzenie, przekonania czy przynależność społeczną

Idea: Wspierać demokrację, prawa człowieka, wolność wypowiedzi i równość.

Lista pytań kontrolnych:

1. Czy projekt zapewnia równy dostęp i wolność wypowiedzi dla uczestników?
2. Czy działania respektują prawa człowieka i zasady równego traktowania?
3. Czy wspierany jest dialog obywatelski i pluralizm polityczny?
4. Czy projekt promuje przestrzeganie prawa i transparentność?
5. Czy projekt działa na rzecz integracji społecznej i poszanowania różnorodności?

5. Załącznik: Dodatkowe pytania

5.1. Rozwiązania optymalizujące działanie, mające na celu ograniczenie ryzyka związanego z klimatem i środowiskiem

- 1) Adaptacja do zmian klimatu:
 - a) infrastruktura odporna na zmiany klimatu (modernizacja transportu, energetyki i systemów wodociągowych, aby wytrzymały ekstremalne zjawiska pogodowe),
 - b) wykorzystanie rozwiązań opartych na naturze (przywrócenie terenów podmokłych, lasów miejskich i zielonych dachów w celu zarządzania ciepłem, powodzią i wodami opadowymi),
 - c) poprawa gospodarki wodnej (zbieranie wody deszczowej, ponowne wykorzystanie wody i systemy zaopatrzenia w wodę odporne na suszę),
 - d) ograniczenie upałów w miastach (zwiększenie powierzchni terenów zielonych, wprowadzenie korytarzy chłodniczych i promowanie materiałów budowlanych odbijających promieniowanie słoneczne),
 - e) wspieranie rolnictwa odpornego na zmiany klimatu (uprawy odporne na suszę, dywersyfikacja systemów rolniczych, poprawa gospodarki glebowej)
 - f) inne rozwiązanie.
- 2) Ochrona środowiska i odporność ekosystemów:
 - a) odbudowa ekosystemów (ponowne zalesianie, poprawa jakości gleby),
 - b) kontrola zanieczyszczeń (ograniczenie emisji (przemysłowych), poprawa gospodarki odpadami, ochrona źródeł wody),
 - c) zrównoważone użytkowanie gruntów i ochrona różnorodności biologicznej (uniknięcie niekontrolowanego rozrostu miast, ochrona siedlisk naturalnych, wzmocnienie korytarzy różnorodności biologicznej),
 - d) promowanie gospodarki cyrkularnej (recykling, ekoprojektowanie i ograniczone zużycie zasobów),
 - e) poprawa jakości powietrza (czysta energia, zrównoważona mobilność, regulacje dotyczące zanieczyszczeń),
 - f) inne rozwiązanie.
- 3) Redukcja ryzyka katastrof naturalnych:
 - a) planowanie miejskie uwzględniające ryzyko (unikanie budowania w strefach zagrożonych, takich jak tereny zalewowe, niestabilne zbocza lub obszary narażone na pożary),
 - b) wprowadzenie systemów wczesnego ostrzegania (systemy monitorowania i ostrzegania przed powodzią, burzami, pożarami i falami upałów),

- c) wzmocnienie gotowości społeczności (regularne kampanie informacyjne, ćwiczenia, szkolenia),
 - d) budownictwo odporne na katastrofy (budowa lub modernizacja domów z wykorzystaniem materiałów i projektów odpornych na katastrofy),
 - e) zwiększenie zdolności reagowania w sytuacjach kryzysowych: (wzmocnienie lokalnych instytucji zarządzających katastrofami, wyposażenia, finansowania),
 - f) Inne rozwiązanie.
- 4) Działania przekrojowe:
- a) włączenie adaptacji i ograniczania ryzyka związanego z zagrożeniami do polityki, budżetu i przepisów,
 - b) wykorzystanie danych dotyczących ryzyka i klimatu jako wytycznych dla procesu decyzyjnego,
 - c) zaangażowanie społeczności w planowanie i wdrażanie, dla integracyjnych i akceptowanych społecznie rozwiązań,
 - d) edukacja społeczności lokalnej na temat zagrożeń związanych ze zmianami klimatu, degradacji środowiska lub z katastrofami oraz zaangażowanie społeczności w przeciwdziałanie tym zagrożeniom,
 - e) zabezpieczenie finansowania (fundusze klimatyczne, systemy ubezpieczeń i zielone obligacje),
 - f) inne rozwiązanie.

5.2. Rozwiązania optymalizujące działanie, mające na celu ograniczenie wpływu na klimat lub środowisko

- 1) Łagodzenie zmian klimatu:
- a) ograniczenie emisji gazów cieplarnianych (energia odnawialna, wycofanie paliw kopalnych),
 - b) promowanie zrównoważonej mobilności (transport publiczny, jazda na rowerze, przemieszczanie się pieszo, e-mobilność),
 - c) poprawa efektywności energetycznej w budownictwie i przemyśle,
 - d) wspieranie gospodarki cyrkulacyjnej (ograniczanie, ponowne wykorzystanie, recykling, produkty niskoemisyjne),
 - e) zachęcanie do zrównoważonej konsumpcji (lokalnej, sezonowej, niskoemisyjnej),
 - f) inne rozwiązanie.
- 2) Ochrona środowiska:
- a) ochrona ekosystemów i różnorodności biologicznej (ochrona siedlisk, korytarze ekologiczne, powstrzymanie wylesiania),

- b) przywrócenie zdegradowanych obszarów (ponowne zalesianie, poprawa stanu gleby, renaturyzacja terenów podmokłych),
 - c) zapobieganie zanieczyszczeniom (lepsze gospodarowanie odpadami, kontrola emisji przemysłowych, ograniczenie stosowania tworzyw sztucznych),
 - d) ochrona zasobów wodnych (kontrola zanieczyszczeń, efektywne wykorzystanie, poprawa jakości uzdatniania, ograniczenie strat wody),
 - e) promowanie zrównoważonego użytkowania gruntów (kompatybilne planowanie przestrzenne, zielona infrastruktura, unikanie niekontrolowanego rozrostu miast),
 - f) inne rozwiązanie.
- 3) Redukcja ryzyka katastrof naturalnych:
- a) inwestowanie w infrastrukturę odporną na zagrożenia (ochrona przeciwpowodziowa, budynki odporne na upały, systemy odprowadzania wody deszczowej),
 - b) stosowanie planowania miejskiego uwzględniającego ryzyko (unikanie budowania w strefach zagrożenia, takich jak tereny zalewowe, niestabilne zbocza lub obszary narażone na pożary),
 - c) wprowadzenie systemów wczesnego ostrzegania (systemy monitorowania i ostrzegania przed powodzią, burzami, pożarami i falami upałów),
 - d) wzmocnienie gotowości społeczności (regularne kampanie informacyjne, ćwiczenia, szkolenia),
 - e) budowa odpornych budynków mieszkalnych i obiektów o znaczeniu krytycznym (szkoły, szpitale, schroniska),
 - f) zwiększenie zdolności reagowania w sytuacjach kryzysowych (wzmocnienie lokalnych instytucji zarządzania kryzysowego, wyposażenie, finansowanie),
 - g) inne rozwiązanie.
- 4) Działania przekrojowe:
- a) uwzględnienie działań związanych z klimatem, środowiskiem i ograniczaniem ryzyka katastrof w politykach, planowaniu i budżecie,
 - b) wykorzystanie danych, oceny ryzyka i scenariuszy klimatycznych jako wytycznych dla podejmowanych decyzji,
 - c) zaangażowanie społeczności i interesariuszy w planowanie i wdrażanie,
 - d) mobilizacja finansowania na rzecz ekologii i odporności (fundusze klimatyczne, ubezpieczenia, zielone obligacje),
 - e) monitorowanie, ocena i ciągłe doskonalenie strategii i działań,
 - f) inne rozwiązanie.